

Ferran, Isabel, Germana: la construcció d'una cort per als temps moderns

Maria Àngels PÉREZ SAMPER
Universitat de Barcelona

LA CORT I LES CASES REIALS

La cort és una realitat molt complexa i polièdrica, és el rei i el seu entorn, un centre de poder múltiple, econòmic, social, polític, cultural, un lloc, la ciutat i el palau on resideix el rei, un conjunt de persones, nobles i criats, que envolten el rei i el serveixen, un sistema administratiu i polític a través del qual es governa, la clau de volta que manté units els diversos territoris, la cúspide de la jerarquia social, un espai de sociabilitat i de civilització, un focus artístic i literari, un centre de patronatge cultural, una referència religiosa; en definitiva, és un petit món ideal que pretén actuar com a mirall i model de tota la societat i de tot el regne o conjunt de regnes.

Dins el marc cortesà, la casa reial era un element essencial. Durant la baixa edat mitjana, cada sobirà va establir la seva pròpia casa, amb la seva organització política i el seu estil de servei i, per a fer-ho, tots van seguir pautes comunes, tot i que alhora van tractar de cercar una certa originalitat que marqués la identitat de la seva monarquia. Les cases reials van organitzar els mateixos serveis —bàsicament capella, càmera, cavallerissa, caça i guàrdies— d'acord amb les principals activitats relacionades amb l'exercici del poder. Els monarques van aprofitar tals oficis per a col·locar al costat de la seva persona els membres de les elits socials i, d'aquesta manera, mantenir integrats els seus respectius regnes.

A la Corona de Castella, ja en la segona meitat del segle XIII, la cort reial havia aconseguit un gran desenvolupament. Les Set Partides redactades durant el regnat d'Alfons X el Savi prestaven una gran atenció a la cort i als seus oficis, al títol 9, «Quin ha de ser el rei amb els seus oficials, i amb els de casa i de la seva cort, i ells amb ell».¹

1. Miguel Ángel LADERO QUESADA, «La Casa Real en la Baja Edad Media», *Historia. Instituciones: Documentos*, núm. 25 (1998), p. 327-350.

La Corona d'Aragó va desenvolupar una cort d'una gran esplendor. Fonamental va ser la seva organització en temps de Pere el Cerimoniós: «Ordinacions fetes per lo Senyor en Pere terç rey d'Aragó sobre lo regiment de tots los officials de la sua cort» són el conjunt de regles i disposicions establertes cap a 1344 per al bon funcionament de la casa reial d'Aragó. Les Ordinacions van ser, en origen, una còpia de les *Leges palatinae regni Maoricarum* de la cort del rei de Mallorca.²

Les Ordinacions constaven de quatre parts: Primera part: Dels oficials de la Cort. Segona part: Dels oficis. Tercera part: Dels oficis. Quarta part: De la Casa, calendari i festes. Corol·lari d'aquestes ordenacions van ser els reglaments del ceremonial de coronació dels reis i reines d'Aragó: «Ordinacion feyta por el muyt alto e muyt excellent Princep e Senyor el Senyor Don Pedro tercero Rey dAragon, de la manera como los Reyes dAragon se faran consagrar e ellos mismos se coronaran».

Presentaven les ocupacions de la casa reial i de l'Administració sota quatre càrrecs principals: majordom, camarlenc, canceller i mestre racional, als quals se subordinaven respectivament cadascuna de les quatre classes d'empleats que componien la cúria règia. Eren els oficials superiors de la Corona i compartien el comandament sobre el conjunt de treballadors de la cúria reial. Aquesta divisió de la cúria representava una novetat i es distingia dels usos de la cort francesa. L'Ordinació de la cort de Pere IV situava, d'una banda, la casa reial i, de l'altra, la Cancelleria Reial i la Comptadoria. Aquestes dues últimes eren, al segle XIV, més importants que la casa reial, i el canceller i el mestre racional estaven, en general, per sobre del majordom i el camarlenc, encara que la seva posició podia variar en funció de la influència dels personatges que ocupaven els càrrecs.

L'ofici del majordom, que sempre estava ocupat per un cavaller noble, era un nomenament honorífic. Donava al seu posseïdor un alt rang dins la cort i diversos drets, especialment el de ser conseller del rei. Supeditats immediatament al majordom hi havia tots els qui exercien una feina al palau reial. La cort reial va emprar molts tipus d'oficials, des dels grans nobles posseïdors d'alts càrrecs honorífics, que s'ocupaven de servir personalment el rei, passant per un bon nombre de lletrats que exercien tasques administratives i burocràtiques, fins als criats domèstics.

La documentació per estudiar el tema de la cort és molt variada. S'han conservat ordenances palatines, que regulaven els diversos oficis i n'establien les obligacions i competències. Existeixen registres de comptes específics per a un monarca determinat, durant tot el seu regnat o per uns anys, conservats en registres de Cancelleria i Mestre Racional. També es poden consultar altres tipus de documents,

2. Universitat de València, Biblioteca General i Històrica, s/s, f. 1r. Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALBO, i Josep TRENCHS, *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, València, Universitat de València, 2009.

per exemple els de caràcter notarial, les relacions de festes, les cartes. Tot això contribueix a dissenyar el panorama de la cort reial, de la seva organització i funcionament i el paper exercit per oficis de la cort, així com les persones que els ocupaven.³

Al llarg del temps es van anar introduint canvis i modificacions en l'organització de la cort aragonesa. Al segle xv, la introducció de la casa de Trastàmara a la Corona d'Aragó no va variar l'estil cortesà. Més complicada va ser la situació en temps d'Alfons el Magnànim, ja que amb la marxa del rei a Nàpols la cort es va desdoblar: va continuar la cort tradicional en els regnes peninsulars, fixada a Barcelona, al voltant de la figura de la reina Maria de Castella, esposa d'Alfons, i es va crear una nova cort, molt esplèndida, a Nàpols, al voltant del rei. En el regnat següent, el de Joan II, la cort es va reunificar a Barcelona al voltant del nou monarca.

Ferran va néixer, va créixer i es va fer rei en aquesta cort, en temps molt complicats pels conflictes en el si de la família reial i per la Guerra Civil catalana. En 1461, a la mort del seu mig germà Carles, príncep de Viana, Ferran va ser proclamat hereu d'Aragó a Calataiud i nomenat lloctinent general de Catalunya en 1462. Durant la Guerra Civil catalana (1462-1472), en la qual va prendre part activa, es va familiaritzar amb el govern i l'administració de l'Estat a instàncies del seu pare. En 1468 es va convertir en rei de Sicília, en ocasió del seu proper matrimoni amb Isabel de Castella. La casa reial d'Aragó el va acompanyar sempre, com a príncep i com a rei.

LA CORT DELS REIS CATÒLICS

Amb l'associació de les corones de Castella i Aragó, a través del matrimoni d'Isabel i Ferran l'any 1469, va començar a forjar-se una nova entitat política que amb el pas dels anys es coneixeria com a monarquia espanyola. En heretar tots dos els seus respectius regnes i consolidar-se al tron es va crear llavors la cort conjunta dels dos sobirans, que va mantenir l'existència de les dues cases reials, la d'Aragó al costat de Ferran i la de Castella al costat d'Isabel.

La monarquia espanyola es va construir sobre la cort, entesa com a forma d'articulació dels diversos territoris, incorporats per herència, agregació o conquesta. La cort es componia de tres elements essencials: la casa reial, que no sols va constituir l'element originari de la cort, sinó que, a més, donava entitat i legitimitat a la dinastia; els consells i tribunals, amb què la racionalitat administrativa es va anar compaginant amb les relacions no institucionals d'altres instàncies de poder, i, fi-

3. Alexandra BEAUCHAMP i María NARBONA CÁRCELES (dir.), *La sociedad cortesana en la Península Ibérica (siglos XIV-XV): Fuentes documentales para su estudio*, dossier monogràfic de *Mélanges de la Casa de Velázquez*, núm. 45-2 (2015).

nalment, els cortesans, que van elaborar una estratègia específica per aconseguir els seus propis interessos.⁴

Totes dues corones, la d'Aragó i la de Castella, havien estructurat les seves pròpies cases reials des de feia molt de temps i no van desaparèixer ni es van fusionar quan es va produir la unió. Els orígens i l'evolució de les dues cases van desembocar en una nova realitat: van mantenir la seva pròpia personalitat i autonomia, però es van adaptar a les noves circumstàncies. No obstant això, és important destacar que Castella es va erigir en el regne que havia de liderar la unió, el que es va traduir en l'adopció de la seva casa, menys evolucionada institucionalment que la d'Aragó, com a forma de servei de la nova entitat política.

La casa de Castella, al voltant de la reina Isabel, era relativament senzilla i pràctica, però sempre dins de la magnificència pròpia de la reialesa. Els oficials domèstics estaven encapçalats pel majordom major. Entre els servidors més propers es trobaven els patges, les dames i les *dueñas*, els preceptors, les institutrius i els mestres. L'equip de servei a l'alcova, el guarda-roba i l'excusat estava format pel cambrer major i els cambrers ordinaris, homes i mossos de cambra, rebosters de llits i bugaderes, l'escrivà de cambra i el «comprador de les coses de la càmera», els *continos*, el sastre, la costurera i el sabater, el barber i el «netejadore de dents», els porters de cambra i els «monteros de Espinosa». L'equip de servei a les cuines i a la taula l'integraven els cuiners, els pastissers, els aiguaders, els homes de cuina i porters, els rebosters d'estrada i de plata, el trinxant, el coper i el cap de servei. Els ballesters de maça. També existia un servei de neteja, manteniment i il·luminació. La Capella Reial tenia capellans i cantaires, rebosters i mossos de capella. En els viatges es trobava de servei el cavallerís major i l'atzember major, amb els seus ajudants, l'aposenador major i els seus subordinats, així com els «reis d'armes». Per a la cura de la salut es disposava de metges, apotecaris i sagnadors. Per a les cerimònies, festes i diversions, hi havia músics, caçadors i falconers. Tots ells estaven al servei de la reina Isabel i dels seus fills. Tot i que el rei Ferran tenia la seva pròpia casa, la d'Aragó, quan els sobirans estaven junts, la casa de la reina servia també al rei en moltes coses.⁵

Sobre la cort aragonesa de Ferran, en proporciona informació interessant l'obra clàssica de Jaume Vicens Vives *Història crítica de la vida i regnat de Ferran II d'Aragó*. Va dedicar al tema el capítol final del llibre i, en apèndix, va publicar el

4. José MARTÍNEZ MILLÁN, «La Corte de la Monarquía Hispánica», *Studia Historica: Historia Moderna*, núm. 28 (2006), p. 17-61.

5. María del Cristo GONZÁLEZ MARRERO, *La Casa de Isabel la Católica: Espacios domésticos y vida cotidiana*, Àvila, Diputación Provincial de Àvila, Institución Gran Duque de Alba, 2004; Rafael DOMÍNGUEZ CASAS, *Arte y etiqueta de los Reyes Católicos: Artistas, residencias, jardines y bosques*, Madrid, Alpuerto, 1993; Antonio de la TORRE Y DEL CERRO, *La Casa de Isabel la Católica*, Madrid, CSIC, 1954.

còdex *Oficis i sous de la cort i palau del Rei Catòlic*, que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.⁶

La casa d'Aragó es va mantenir al costat de Ferran durant la seva estada a Castella, però amb alguns canvis importants, derivats del regnat conjunt d'Isabel i Ferran, de la creació de la nova monarquia i del dinamisme de la reformulació dels oficis cortesans a l'època renaixentista.⁷

Un dels canvis més notables va ser l'ascens de la majordomia i la seva influència en la figura del Mestre Racional. Aquest ascens va ser degut, en gran mesura, al fet que el traspàs de cabals entre Castella i Aragó va seguir els esquemes castellans. Tot això, juntament amb la convivència de les dues cases reials, va inclinar a favor del majordom l'equilibri abans existent en les Ordinacions, almenys des de la perspectiva simbòlica. Aquest canvi es va fer especialment visible en 1477, amb la confirmació de Ramon d'Espés com a «majordom i president de l'ofici de Mestre Racional General». Però Espés va ser majordom major almenys des de 1464, i a partir del matrimoni de Ferran i Isabel en 1469 serà quan resulti més convenient equiparar els oficis cortesans aragonesos i castellans.

També es van produir canvis a les oficines del Mestre Racional, segurament com a conseqüència de la convivència cortesana i del caràcter representatiu del càrrec.⁸ El paral·lelisme entre Ramon d'Espés i Gonzalo Chacón, majordom major i comptador major de la reina, era clar. Tots dos eren personatges que gaudien de la confiança dels monarques des de la seva etapa com a prínceps i gaudien d'una gran influència en els assumptes polítics i administratius. El model castellà serviria també per a l'administració dels recursos econòmics que des de Castella es van traspasar a Aragó. Els d'Espés, encara que ocupessin una posició culminant en la cort aragonesa, no van ser els encarregats de controlar l'erari aragonès, tal com s'establia en les Ordinacions.

La Tresoreria General i l'Escrivania de Ració van ser els oficis més estables en la cort de Ferran i van actuar com a motors de la pràctica administrativa. La Tresoreria, encara que va perdre el control de certes partides de despesa com a conseqüència de les lliurances castellanques a encarregats d'oficis «menors»; va mantenir, en canvi, el control dels capitals de Castella pel que fa al pagament d'oficials. Inte-

6. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Patrimoni (RP), 939. Jaume VICENS VIVES, *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1962, p. 525-538 i Apèndix II, «La Corte del Príncipe Fernando», p. 585-692.

7. Ricardo CENTELLAS SALAMERO (coord.), *Ferdinandus Rex Hispaniarum: Príncipe del Renacimiento*, Saragossa, Diputación Provincial de Zaragoza, 2006; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Fernando el Católico: Un monarca decisivo en las encrucijadas de su época*, 3a ed., Barcelona, Península, 2001; José Àngel SESMA MUÑOZ, *Fernando de Aragón: Hispaniarum Rex*, Saragossa, Diputación General de Aragón, 1992.

8. ACA, Reial Patrimoni (RP), Mestre Racional (MR).

ressant resulta igualment la presència de sagues familiars en el lloc, com és el cas dels Sánchez, mercaders i financers conversos. L'Escrivania de Ració va ser considerada pels monarques aragonesos la base del sistema de gestió dels seus assumptes cortesans. Va gaudir de tant prestigi que, al contrari del que era habitual, va arribar a influir en el sistema castellà. En temps de Ferran, aquesta situació de privilegi es va mantenir, sent els Santàngel no solament titulars d'aquest ofici, sinó, igual que els Sánchez, personatges que gaudien de la gràcia reial. En el sistema administratiu, l'Escrivania de Ració es va mantenir durant tot el regnat com a pilar del procés de gestió.

A la casa aragonesa de Ferran, un personatge capital va ser Luis de Santàngel Vilamarxant, un valencià d'una important família de mercaders judeoconversos molt relacionats amb la Corona. Va servir primer Joan II i va passar després a servir el nou rei Ferran, guanyant la seva confiança. Luis de Santàngel va ser nomenat escrivà de ració en 1481. La seva funció principal en la cort era la financera: prestar diners al monarca. Va ser determinant per a l'organització de l'expedició de Colom. La seva posició i el fet de ser jueu el van fer blanc de molts atacs. El rei el considerava fonamental i va assumir la seva protecció enfront de la Inquisició. En 1497, Santàngel va obtenir d'Isabel i Ferran un privilegi excepcional: l'estatut de neteja de sang, que el va posar fora de perill de sospites i persecucions.⁹

El significat econòmic de la cort dels Reis Catòlics és un tema cabdal. No és fàcil arribar a conclusions per l'existència de les diverses cases reials i per no existir una administració unificada, tot i que ja existien instàncies diverses, tresoreries i comptadories. Però hi ha alguna documentació que ens permet una aproximació al tema, per exemple, per a la casa de la reina, els comptes del tresorer Gonzalo de Baeza.¹⁰ Tot i que les cases reials del rei i de la reina eren independents, existien molts punts de contacte i múltiples transferències.¹¹

Les referències al servei del rei en les Ordenacions de la Capella de 1486, l'evolució en el nomenament de capellans durant el regnat conjunt dels Reis Catòlics i el període de govern en solitari de Ferran, o el pas d'alguns clergues a la capella de Ferran després de la mort de la reina, suggereixen l'existència d'àmbits de col·laboració cortesana. Paral·lelament, la presència creixent d'Alonso Cortés, sagristà

9. Miguel Àngel LADERO QUESADA, «Actividades de Luis de Santàngel en la corte de Castilla», *Historia. Instituciones. Documentos*, núm. 19 (1992), p. 231-252; *Luis de Santàngel i el seu temps*, València, Ajuntament de València, 1992; Manuel BALLESTEROS GAIBROIS, *Luis de Santàngel y su entorno*, Valladolid, Casa-Museo de Colón, 1996.

10. Antonio de la TORRE i Engracia ALSINA DE LA TORRE, *Cuentas de Gonzalo de Baeza, tesorero de Isabel la Católica*, Madrid, CSIC, 1956; Amalia PRIETO CANTERO, *Casa y descargos de los Reyes Católicos*, Valladolid, Instituto Isabel la Católica de Historia Eclesiástica, 1969; Rosana de ANDRÉS DÍAZ, *El último decenio del reinado de Isabel I a través de la tesorería de Alonso de Morales (1495-1504)*, Valladolid, Universidad de Valladolid, 2004.

11. ACA, RP, MR 939, f. 60-99.

major, a la cort de la Reina Catòlica indica que aquesta col·laboració va ser en les dues direccions.¹²

L'ENTRADA REIAL A BARCELONA DE FERRAN

El cerimonial era una de les formes més reveladores d'expressió de la cort. Els participants, els rituals, l'ordre, el lloc de cada un, les paraules, els gestos, tot era significatiu. Una de les cerimònies més expressives era en aquell temps l'entrada reial, cerimònia solemne que se celebrava la primera vegada que el monarca visitava la ciutat després del seu adveniment al tron.

L'entrada reial a Barcelona fou el moment de conversió de la ciutat en cort per la presència del rei, acompanyat d'una selecta representació de la seva cort, i de trobada de Ferran amb la ciutat, transcendida, a més, a capital del Principat.

Després de la mort del seu pare, Ferran havia de tornar a la Corona d'Aragó. A final d'agost de 1479, per Lleida, va viatjar a Barcelona, que no havia visitat des de 1473. A la ciutat es van fer grans preparatius per festejar la seva vinguda.¹³

El *Llibre de solemnitats* recull tot l'esdeveniment de l'arribada del rei. Deia el 23 agost de 1479:

Els honorables consellers de la present Ciutat de Barchinona reberan letra del sindiche de la Ciutat, qui era stat tremés a la magestat del dit senyor rey en Ferrando, rey de Castella, e ara per nova successió, per mort del dit senyor en Johan, para e genitor de aquell, de digna memoria, rey d'Aragó e de Sicilia, etc., ab la qual los feya avís, com lo dit senyor rey partí de la ciutat de Saragossa, hon ja era vengut per venir açí...¹⁴

Van començar els preparatius per rebre el rei, netejant i adornant els carrers i organitzant les festes de celebració. Destacava la disposició de la plaça de Framenors:

Faheran fer un gran cadaffal en la plassa de Framenós, denant la casa de Muncada, en la forma acustumada; e faheran envalar la dita plassa [...]. E fou cubert lo dit cadeffal de draps de llana vermells [...] e fou aparellada la cadira

12. Germán GAMERO IGEA, «El modelo administrativo de la Corte de Fernando el Católico. Cambios y permanencias en la gestión cortesana de la Corona de Aragón», *e-Spania* (en línia) 20 de febrer 2015, <http://e-spania.revues.org/24234> [consulta: 3 octubre 2016], DOI: 10.4000/e-spania.24234.

13. *Rúbriques de Bruniquer: Ceremonial dels magnífichs consellers y regiment de la Ciutat de Barcelona*, vol. I, Barcelona, Impr. d'Henrich, 1914, p. 243.

14. *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, vol. I, edició completa del manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat, a cura d'Agustí Duran i Sanpere i Josep Sanabre, Barcelona, Institució Patxot, 1930-1947, 2 v., p. 324-328.

reyal que la Ciutat te en la casa, cuberta de vellut vert, ab dos coxins , hu per los peus, altre per lo seura, dins la cadira; axi matex fou posat en la paret qui es en les espalles o detrás lo dit cadeffal, draps de ras molt bells; e per semblant hi fou mes dosser de drap de seda bocad d'or.

El 31 d'agost, el rei era a prop de Barcelona. Com era costum, els consellers, acompanyats de representants dels diversos grups socials ciutadans, sortiren a rebre'l per besar-li la mà. Junts es van dirigir al monestir de Valldonzella, on Ferran i el seu seguici esperaren el moment d'entrar solemnement a Barcelona.

El rei va fer la seva entrada reial solemne a la ciutat el dia 1 de setembre de 1479. El *Llibre de les solemnitats* de Barcelona descriu el moment de la trobada del rei amb el Consell de Cent:

E stants los dits consellers alt al dit cadeffal, asseguts, ab promens, en un banch vers la part squerra de la dita cadira, sperant lo dit senyor, la magestat del dit senyor, vers dues hores après mig jorn, partí del dit monastir en companyhia de molta gent, fahent la via del portal de Sant Anthoni, e fora lo dit portal, fora mur, tirá la via del portal de la Drassana, e intrant per lo dit portal, dreta via, tirant per lo Dormidor de Framenós, feu la via del dit cadeffal; e lo dits honorables consellers vahent lo dit senyor intrar per lo portal del mur qui es al cap del Dormidor, feran tirar les trompetes e juglars demunt dits, perque-s metessen denant lo dit senyor e tornassen la via del dit cadaffal, e axí lo dit senyor vench e descavalcá al peu del dit cadaffal, lo qual per los dits honorables consellers fou rebut, qui lo sparaven al peu, en terra del dit cadeffal, com hi fossen ja devallats vehent semps se-n muntaren, e lo dit senyor se assech en la cadira, qui segons dit es, li fou aparellada, e los dits honorables consellers se tornaren aseura al banch demunt dit.

El ritual principal de la cerimònia de l'entrada reial consistia en l'adoració de la veracreu i la jura dels privilegis de la ciutat de Barcelona:

E assegut lo dit senyor rey en se cadira rayal, poch après, per los frares de Framenós, vestits tres, ab diaca e sotdiaca, fou aportada la Vera Creu ab dos scolans denant portants ciri encés ab canalobres e un missal; e muntats en lo dita cadeffal, lo senyor patriarca e arcabisba de Terragona pres en ma sua lo dit missal, e obrí aquell e posá la dita Vera Creu sobre lo dit missal obert, e posada la dita Vera Cruz sobre dit missal, lo dit senyor se levá de la dita cadira e posá de jonolls sobre un coxí, e axí ajonollat, posá ses mans sobre lo dit missal, e jurá sobre aquell e la dita Vera Creu tenir e servar constitucions, privilegis, usos, custums e altres libertats en aquesta ciutat per los antecessors reys otorgats. E feta la dita jura, los consellers se levaren e besaren la ma al dit senyor, tots sinch, hu après l'altre, regraciant-li la prestació del dit jurament que feta havia.

Seguia després la desfilada dels gremis davant el rei:

E stant lo dit senyor rey en sa cadira, pessaren totes les cofreries de la ciutat ab llurs panons e alguns entremesos [...]. E passades totes les dites cofreries, e feta per cascuna reverencia al dit senyor, abaxant cascuna son panó fins en terra.

La comitiva reprenia la marxa. El rei, vestit d'una manera molt luxosa, anava a cavall, sota el pal·li, portat pels consellers, precedit de l'espasa nua i alçada, símbol de sobirania i jurisdicció, portada per un membre de la noblesa catalana:

Lo dit señor rey, ensemps ab lo dits honorables consellers e promens, devallá del dit cadafal e muntá a cavall sus un cavall moreu ben arnasat; e vestí lo dit senyor la dita jornada una roba retrant de brocard d'or ras, folrada de domás Blanch, ab barreta de cap, negra; e axí a cavall, per los honorables consellers fou mes jus un pali de drap de seda de carmesí brocard d'or, lo qual novament fou fet per causa de la dita intrada; e foren, axí en lo Blanch del fre com en los bordons com encara en los cordons, los demunt nomenats en l'orda damunt contegut e axí lo dit senyor rey jus lo dit pali a cavall ab la spasa denant, la qual portava lo fill del comte de Cardona, partí del dit cadeffal.

El recorregut incloïa els carrers més emblemàtics de la ciutat:

[...] tirant per lo carrer Ample, amb les trompes e juglars de la dita Ciutat, fins a la carnisseria del dit carrer, girant per los Cambis la via de Santa Maria de la Mar, pel carrer de Moncada fins a la capella d'en Marcús, e per la Boria fins a la Cort del vaguer.

Llavors va tenir lloc un dels actes tradicionals del ritual: els presos demanaven perdó i el rei els el concedia, com a signe del seu poder reial, que es manifestava en el càstig, però d'una manera encara més significativa en la magnanimitat del perdó:

E quant lo dir senyor rey fou denant la Cort, los presoners qui eran detenguts presos en la presó, sentint lo dit senyor rey, a grans crits cridaren: «senyor, misericordia», per moltes vegades; e lo dit senyor, sentints los crits, volgué que tots los presonés qui no habían instancia de part fossen desliurats de presó; e axí-s feu. E fet lo dit acte, proseguint la volta, tirá vers la plassa de Sant Jachme, girant la via del palau episcopal.

La cerimònia concloïa amb la visita a la catedral, on el rei va ser rebut per les autoritats eclesiàstiques:

E quant lo dit señor fou denant lo dir palau, descavalcá, e fou rebut per lo clero de la Seu, ab lo dit senyor patriarca vestit episcopalment, ab la creu e bandera gran de santa Eulalia, ab c. antorxes, con fos hora tarda, aparellades o fetes aparellar per lo dits honorables concellers; e tirá la via del portal maior de la Seu, en lo qual portal, ço es, en la part dreta de aquell fou aparellada una cadira cuberta de drap d'or, ab un coxí posat en terra, sobre lo qual coxí lo dit senyor rey posá los jonols e adorá la Vera Creu, la qual tenia lo dit senyor patriarca.

La ciutat va dirigir grans lloances al seu nou rei, afirmant que era «de major imperi i senyoria que mai hagi estat rei algun d'Aragó» i que «l'esperaven com feien els Sants Pares amb el Messies». Aquestes expectatives no van aconseguir gaires respostes. Ferran, després de consultar amb els seus principals consellers, especialment el cardenal Margarit, va decidir posposar la desitjada convocatòria de Corts i va nomenar lloctinent el seu cossí Enric Fortuna.

L'ENTRADA SOLEMNE D'ISABEL A BARCELONA

El 4 de abril de l'any 1481, Isabel es va encaminar a Aragó a reunir-se a Calataiud amb Ferran, ja de tornada de Barcelona. Formaven el seguici de la reina i del príncep Joan el duc d'Alburquerque i el comte de Benavent, amb un gran nombre de nobles i els bisbes de Burgos i de Còrdova. Era la primera visita d'Isabel a la Corona d'Aragó, un moment polític molt important per a la nova monarquia, que havia de ser ratificada per les reunions de Corts dels tres regnes, Aragó, Catalunya i València.¹⁵

El 13 de juliol, Isabel va sortir de Saragossa cap a Barcelona. Va arribar a Molins de Rei, a la rodalia de la Ciutat Comtal, el 24 de juliol, i allí va ser visitada pel rei i saludada per les autoritats. Amb motiu de la seva primera visita a Barcelona s'havia decidit organitzar-li una entrada solemne, igual que Ferran havia fet en la seva primera visita de 1479 després del seu adveniment al tron. La decisió era extraordinària, ja que la solemne cerimònia estava exclusivament reservada als monarques regnants, que no podien ser dones a la Corona d'Aragó, i no es feia per a les reines consorts. No obstant això, Ferran ho va sol·licitar al Consell de Cent per a Isabel i així es va fer: «per complaire a senyor rei qui axí ho volgué».¹⁶

Es va fixar per a l'entrada reial la data del dissabte 28 de juliol. El *Llibre de les*

15. María Ángeles PÉREZ SAMPER, *Isabel la Católica*, Barcelona, Plaza y Janés, 2004, p. 251-258.

16. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, vol. 1, Barcelona, 1936, p. 220-230; Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, «Tres imágenes de Isabel la Católica», a *Isabel la Católica: La magnificencia de un reinado*, Valladolid, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, Junta de Castilla y León, 2004, p. 87-98.

solemnitats de Barcelona explicava la cerimònia de l'entrada solemne de la reina.¹⁷ La ciutat —especialment l'itinerari de la cerimònia— va ser adornada amb enramades. Es van aixecar arquitectures efímeres, com una font de la qual rajava aigua perfumada i vi grec. La reina havia passat la nit anterior al monestir de Valldonze-lla, com era tradició.

Aquell dia, Isabel, sempre tenint cura de la seva imatge règia, es va presentar luxosament abillada per a l'ocasió amb un vestit de brocat i or i amb una corona d'or, adornada amb perles, diamants, balaixos, robins i altres pedres precioses d'un gran valor. Es va dirigir, amb el rei i amb el seu esplèndid seguici de nobles castellans, al portal de Sant Antoni, on l'esperaven per donar-li la benvinguda els consellers del Consell de Cent. Per magnificar la celebració es va organitzar a la mateixa porta de la muralla, adornada figurant el cel, una petita representació simbòlica en què santa Eulàlia, àngels i sants donaven la benvinguda a la sobirana sollicitant la seva protecció.

Acte seguit es va organitzar la comitiva, en què la reina, muntada en una mula ricament guarnida, anava sota un pal·li de brocat, decorat amb els símbols de la ciutat; al seu costat, a la dreta, també sota pal·li, el rei; a l'esquerra, fora del pal·li, el cardenal d'Espanya, portant les regnes de la mula, i amb les vares i bordons del pal·li hi havia els consellers i altres membres del Consell de Cent.

Però significativament la reina, aquesta vegada, no portava davant l'espasa de la justícia, com havia portat a la proclamació de Segòvia o com el rei havia dut a l'entrada reial a Barcelona en 1479. Acompanyava la desfilada música de timbals i trompetes. Com establia el costum, la comitiva es va aturar a la plaça de Sant Francesc; no es va realitzar el tradicional acte de jurament dels privilegis de la ciutat, però sí que es va fer la desfilada dels gremis i confraries. Acabat l'acte, van continuar fins a la catedral, on concloïa la cerimònia amb el cant d'un tedèum d'acció de gràcies i la veneració de les relíquies de santa Eulàlia, patrona de la ciutat. De la catedral, els reis es van dirigir a la residència que els havien preparat en diverses cases del carrer Ample.

La reina Isabel va causar una grata impressió a Barcelona. Com deien els consellers, per a ells era «no solament reyna, e virtuosa senyora, mes mare».¹⁸ La visita reial de 1481 va tenir un balanç molt positiu. Però tot i la magnífica rebuda dispensada per la ciutat als reis i la celebració del preceptiu jurament prestat per les Corts al príncep Joan, reconeixent-lo com a hereu, quedarien molts problemes per resoldre.

17. *Llibre de les solemnitats...*, vol. I, p. 328-342.

18. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, *Fernando el Católico...*, p. 109.

LA CORT DE FERRAN I GERMANA

A la mort d'Isabel, Ferran va proclamar reina de Castella la seva filla i va prendre les regnes de la governació del regne aollint-se a l'última voluntat d'Isabel la Catòlica. Però el marit de Joana, l'arxiduc Felip, també desitjava exercir el poder i en la Concòrdia de Salamanca, de novembre de 1505, es va acordar el govern conjunt de Felip i Joana, com a reis, actuant Ferran com a governador fins a l'arribada de la parella reial a la Península. Prèviament, Ferran havia neutralitzat el suport francès al seu gendre Felip pel Tractat de Blois, i s'havia casat amb Germana de Foix, neboda del rei Lluís XII.¹⁹

El 19 d'octubre de 1505, als divuit anys d'edat, Germana es va casar per poders amb Ferran II d'Aragó, de cinquanta-tres anys, vidu d'Isabel la Catòlica des de feia gairebé un any; les velacions d'aquest matrimoni es van celebrar a Dueñas, una localitat de Palència, el 18 de març de 1506, al palau dels comtes de Buendía. En els pactes, el rei de França va cedir a la seva neboda els drets dinàstics del regne de Nàpols, drets que retornarien a França en cas que el matrimoni no tingués descendència. A canvi, el Rei Catòlic es va comprometre a nomenar hereu el possible fill del matrimoni. Aquest casament va causar un gran disgust a Castella, ja que el van veure com una maniobra de Ferran per impedir que Felip i Joana heretessin la Corona d'Aragó.

A l'arribada de Joana i Felip a la Península, molt aviat es van manifestar les males relacions entre el gendre, secundat per part de la noblesa castellana, i el sogre, amb el suport d'una altra part de la noblesa i de bastants dels representants de les ciutats. Per evitar un conflicte obert, van haver de negociar i, així, per la Concòrdia de Villafáfila de 1506, Ferran es va retirar a Aragó.

El canvi de la cort va ser transcendental. Es van desglossar llavors la casa d'Aragó, al voltant de Ferran i la nova reina Germana, i la de Castella, al voltant de Joana i el seu espòs Felip. Però a la Corona de Castella el panorama cortesà es complicaria amb la introducció de la casa de Borgonya, que era la pròpia de Felip, que el va acompanyar des dels Països Baixos. Quan Joana va ser jurada reina de Castella, juntament amb el príncep Felip com el seu legítim marit, en les Corts de Valladolid de 1506, per tal de guanyar-se l'adhesió política de les elits castelleses, Felip va recórrer a introduir-les en la seva casa de Borgonya, que llavors va arribar a sumar 534 oficials.

El matrimoni reial aragonès, en deixar Castella, va anar primer a Saragossa el 6 de juliol de 1506 i va passar després a Barcelona, on va arribar el 8 d'agost i va fer la seva entrada solemne l'endemà, dia 12:

19. MARQUÈS DE CRUÏLLES, *Germana de Foix, última reina de Aragó*, edició a cura d'Ernest Belenguier Cebrià, València, Universitat de València, 2007.

Dimecres á XII de Agost del any MDVI entraren en la present ciutat á les onze hores ans de mig jorn lo potentísim señor Rey Nostre, e la sereníssima senyora doña Germana muller sua e Reina nostra, als quals fonch feta gran festa, segons en semblants entrades de Reys e Reginas es acostumat.²⁰

Van romandre a la ciutat fins al 4 de setembre, data en la qual van embarcar en la galera reial camí de Nàpols, acompanyats de nou galeres més de la flota aragonesa. Al costat dels reis viatjava la seva cort, composta per una brillant comitiva:

Lo castellá de Amposta, don Fernando de Arago compte de Ribargoça, lo bisbe de Girona, bisbe de Vich, m. Gralli, tots los Sancliments que eran deu, o, dotze [...] e molts altres gentils homens que lo rey amprá e alguns valentians, aragonesos, los mallorquins noy foren a temps.²¹

També el dietari de la Generalitat destacava la importància del seguici cortesà que acompanyava els reis: «Partiren de la present ciutat, per mar, les majestats del rey e reyna nosotres senyors, ab x galeres y quatre fustes de rems per al reialme de Nàpols, acompanyats de moltes naus grosses, barxes y altres fustes de gàbia en gran nombre, en les quals anaven duchs, comtes y molts hòmens de títol y gentils hòmens».²² La llista dels cortesans que van acompanyar els reis a Nàpols era molt llarga.²³

FERRAN I GERMANA A NÀPOLS

Ferran i Germana, acompanyats de Joana, la reina vídua de Nàpols, i la seva filla, que portava el seu mateix nom, van començar la seva travessia mediterrània vorejant la costa. El dia 19 van fer escala a Cotlliure, al Rosselló; el 23 a Savona i l'1 d'octubre a Gènova, on van ser rebuts pel Gran Capità.²⁴

La notícia de la mort del seu gendre, el rei Felip, ocorreguda el 25 de setembre de 1506, va arribar a Ferran el 5 d'octubre, quan es trobava ja a Itàlia, a Portofino,

20. Joan Baptista COMES, *Libre de algunes coses asanyalades succehides en Barcelona y en altres parts*, edició a cura de Josep Puiggarí, Barcelona, La Renaixensa, 1878, cap. 73, p. 349.

21. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. A-1. «Copia de varios diarios que guarda el Ayuntamiento de Barcelona de sucesos memorables acaecidos en dicha ciudad en diferentes tiempos desde el año 1249 hasta 1611», f. 104.

22. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994, p. 316.

23. Jesús MANGLANO Y CUCALO DE MONTULL, baró de Terrateig, *Política en Italia del rey Católico (1507-1516): Correspondencia inédita con el embajador Vich*, vol. II, Madrid, CSIC, Patronato Marcelino Menéndez Pelayo, 1963, doc. 1, p. 9-14.

24. Antonio RUMEU DE ARMAS, *Itinerario de los Reyes Católicos (1474-1516)*, Madrid, 1974, p. 418-434.

camí del seu regne napolità. Malgrat els precés que tornés, Ferran va decidir continuar endavant per visitar el regne de Nàpols, la joia de la corona a Itàlia, on la flota va arribar el 27 d'octubre, i va desembarcar al Castell de l'Ou.²⁵

L'entrada solemne del rei a Nàpols va tenir lloc el diumenge 1 de novembre. Segons explica el cronista Andrés Bernáldez, a les vuit del matí va sortir del port una brillant esquadra de vint galeres «ricament aparellades amb moltes banderes i molt riques», encapçalades per la galera reial. Quan Ferran va pujar a bord, el castell va disparar una canonada que va ser contestada per la flota i s'hi va afegir després el Castell Nou, «que va ser cosa d'espantar». A continuació s'hi van sumar els centenars d'embarcacions congregades al port. Els reis Ferran i Germana van ser rebuts en desembarcar pel Gran Capità i els barons napolitans. Al port s'havien aixecat per la benvinguda règia esplèndids monuments, un pont que va costar 4.000 ducats i un arc de triomf de 15.000 ducats. Quan es trobaven sota l'arc, un gran cor va cantar un tedèum d'acció de gràcies. Allà mateix va jurar Ferran les llibertats del regne.²⁶

Immediatament va començar la gran desfilada. El rei va muntar en un cavall blanc. Portava Ferran «una roba de carmesí, de pèl molt rica, i portava un collaret riquíssim i un bonet de vellut negre amb un robí, i una perla de les més grans que mai s'han vist». La reina Germana anava a cavall d'una hacanea igualment blanca. Vestia un luxós vestit de ras, amb capa francesa a la moda, «de màniga ampla i sembrada d'uns llaços subtils d'or». Els sobirans anaven sota pal·li, les vares portades pels diputats napolitans. Al capdavant del seguici, l'estendard reial, acompanyat dels reis d'armes. Darrere, el Gran Capità i Pròsper Colonna, després la Guàrdia Reial de cent alabarders a peu, castellans i aragonesos. Seguien els reis, amb una comitiva d'ambaixadors, prínceps i grans senyors. Tancant la comitiva, dos cardenals, el cardenal Borja i el cardenal d'Otranto.

La desfilada va recórrer tota la ciutat, detenint-se en cada un dels cinc Cenni, on eren saludats i festejats pels seus veïns més il·lustres. Nombrosos arcs de triomf jalonaven l'itinerari i les músiques els van acompanyar en tot moment. Arribats a la catedral i després de descavalcar de les seves muntures, van rebre la benvinguda dels prelats. Germana va ser conduïda al proper palau del comte de Menea, on l'esperaven les dames principals per acompanyar-la.

La cerimònia va continuar durant hores. Va culminar amb l'entrada solemne del rei Ferran al Castell de l'Ou, passant sota el magnífic arc renaixentista que commemorava l'entrada solemne del seu oncle Alfons el Magnànim. A la Sala dels Ba-

25. Antonio SUMMONTE, *Dell'Historia della citta e Regno di Napoli*, vol. 4, Nàpols, Antonio Bulifon, 1675, p. 4-10.

26. Andrés BERNÁLDEZ, «Historia de los Reyes Católicos», a *Crónicas de los Reyes de Castilla*, vol. III, Madrid, Atlas, 1953, col·l. «Biblioteca de Autores Españoles», núm. 70, p. 730-731.

rons va ser rebut per un excepcional grup de dames: les dues reines de Nàpols, la reina d'Hongria, filla del difunt Ferran I, la duquessa de Milà i altres dames napolitanes. Els ambaixadors de França, Venècia, Florència i altres estats italians li van oferir regals. Encara més esplèndids van ser els representants de la ciutat de Nàpols, que el van obsequiar amb joies, viandes i 30.000 ducats.

Ferran i Germana es van quedar a Nàpols uns mesos. Allà, la cort, gràcies a la vitalitat econòmica i artística de la ciutat, va travessar una etapa d'una gran esplendor. Davant les inquietants notícies que arriben de Castella, Ferran va desistir de visitar Sicília i va organitzar el seu retorn. Va omplir d'honors el Gran Capità Don Gonzalo Fernández de Còrdova, li va concedir els títols de duc de Sessa i Terranova, però el va apartar del govern i va nomenar virrei de Nàpols el seu nebot Joan d'Aragó, comte de Ribagorça, fill d'Alfons d'Aragó, bastard del rei Joan II.²⁷

El 4 de juny de 1507, el Rei Catòlic va emprendre la tornada a Espanya, decidit a recuperar el poder que dos anys abans li havien arrabassat a Castella. En la seva travessia mediterrània, els reis anaven acompanyats de deu galeres i setze naus, flota sota el comandament de Pedro Navarro, comte d'Oliveto. Va fer escala a Roma, on es va entrevistar amb el papa Juli II i aconseguí el capel cardenalici per a Cisneros.

De Roma varen anar a Savona, lloc de sobirania compartida francogenovesa, on van arribar el 29 de juny. Les galeres franceses van sortir a la trobada de les aragoneses. El rei Lluís XII els va dispensar una clamorosa benvinguda, va saludar Ferran amb una abraçada i amb un petó la seva neboda. Els complimentà esplèndidament amb un gran banquet. Després de ratificar els acords del Tractat de Blois, els monarques es van acomiadar.²⁸

El 2 de juliol, Ferran va prosseguir el seu viatge, fent parades breus a Vilafranca, prop de Niça, el 4 de juliol, i a Cadaqués l'11 de juliol. Després, les naus van ancorar a la platja de Barcelona. Des de la galera reial, Ferran es va entrevistar amb les autoritats catalanes, però no va arribar a desembarcar, en haver-hi pesta a la ciutat. No va ser-hi present la reina Germana, ja que es trobava indisposada pel mareig: «A 17 de juliol 1507, passant dits Reys a altamar venint de Nàpols, y anaven a València, a visitar la Reyna de Castella sa filla, los Consellers anaren ab una barca a besarlos la ma, y per las murallas feren grans alimaries».²⁹ Va ser l'última vegada que el rei Ferran va passar per Barcelona. Immediatament van marxar cap a Tarragona i Salou, per arribar finalment a València.

27. Alonso de SANTA CRUZ, «Gobierno del Rey Católico desde el año 1505 hasta su fin», a *Crónicas de los Reyes...*, p. 94.

28. Alonso de SANTA CRUZ, «Gobierno del Rey Católico desde el año 1505 hasta su fin», a *Crónicas de los Reyes...*, p. 95.

29. *Rúbricas de Bruniquer...*, vol. I, p. 245.

FERRAN I GERMANA A VALÈNCIA

València es va preparar per rebre els reis. L'arribada del rei Ferran, procedent de Nàpols, evocava els triomfs mediterranis d'Alfons V el Magnànim i mereixia ser celebrada amb tota solemnitat. Igual succeïa amb la reina Germana, que era la primera vegada que visitava la ciutat i per això desitjaven rendir-li els seus millors obsequis. Hi ha un interessant relat de la visita dels reis a València.³⁰

Els reis van arribar a València el 20 de juliol:

En lo present any a vint de juliol arriba lo rey don Ferrando Nostre Sr y la Reina Dª Germana sa muller de Napols en el Grau de Valencia ab 16 galeres y altres fustes.

Se'ls havia avançat part del seguici i la major part del seu equipatge:

Vint dies ants eren arribades trenta naus ab la recambra de sa Magestat y ab la roba dels cortesans y ab dos millia soldats que portava de guarda, ab los quals entra en Castella y ab alabarders, que de llavors ençà ya guarda de Alabarders en Espanya.

Amb la voluntat de rendir-los homenatge, les autoritats de la ciutat van sortir a trobar-los:

Los Diputats del Regne de Valencia ab una barca molt ataviada vestits ab tabardons de vellut morat, forrats de seti carmesí, y los galiots vestits de colors entraren molt dins mar a besar les mans a sa Magestat y a la Reina.

A continuació van desembarcar els reis:

E desembarcaren les Magestats en lo port, lo qual los jurats de Valencia havien fet molt ben guarnit de molts arcs triomfals é molta teleria blanca, pintada de blanch i negre á la Romana ab moltes banderes de les armes de Valencia y ab tots los sons y tabals, trompetes y menestril, e anaren a descabargar a la casa dels Jurats que tenen en lo Guerau y dormiren allí aquella nit.

L'endemà van rebre la benvinguda dels gremis:

En lo endemà apres de ser dinat lo Rey y Reina, cabalgaren per a venir al Real, y del portal del Guerau fins al Real per tot lo camí de la mar staven tots los oficis de Valencia ab les banderes dels dits oficis: de trast en trast, y en estar la

30. Francesc Joan CABALLER, *Llibre de notícies de la ciutat de València des de l'any 1306 fins 1535*, Biblioteca Universitària de València, ms. 197; MARQUÈS DE CRUÏLLES, *Germana de Foix...*, p. 108-109.

Magestat davant la bandera de casqun ofici exien los Majorals y Clavaris y los promens del ofici a besar les mans del Rey y de la Reina, ab tants sons com se pogueren haver, y arrivaren al Real ahon hi avia un ofici junt a la porta del Real ab sa bandera.

A la celebració no podien faltar els focs artificials: «Y aquella nit la ciutat feu fer alimares del Spero fins a la torre de Santa Catalina y per tots los portals que acostumen fer, y en lo campanar de la Seu y en lo Real les feu lo Balle general».

L'endemà, els reis van tornar a sortir. Van muntar a cavall, acompanyats de les autoritats de la ciutat. El rei anava entre els primers jurats, mossèn Nicolau Jofré pels cavallers i Jaume Aguilar pels ciutadans. Germana anava entre mossèn Lluís de Cabanilles, general governador del regne, i mossèn Baltasar Sorell, jurat segon de cavallers. La comitiva es va posar en marxa pel camí de la mar, en el qual estaven esperant el seu pas els gremis de la ciutat amb les banderes. Els clavaris, majorals i prohoms s'avançaven a besar les mans dels reis. Així fins a arribar a la porta del Palau Reial.

Ferran i Germana van romandre a València diversos dies fins a fer la seva entrada solemne el dia 25 de juliol. A la porta de Serrans se'ls va donar la benvinguda, fent-los entrega de les claus de la ciutat amb una petita representació simbòlica:

A 25 de dit mes e any dia de Sant Jaume parti del Real lo Senyor Rey don Fernando ab la Reina Doña Germana y anaren fins al cap del pont dels Serrans é pujaren per lo pont fins al portal, ahon estava molt ben empal-liat, y amb un arch triumphal, devallaren dos Angels amb un retul que portaben dits angels dient que per manament dels Jurats li donaven les claus a sa Alteza.

Després es va organitzar la comitiva per recórrer la ciutat, amb el gest galant del rei de deixar que fos només la seva dona la que anés sota pal·li:

Y los Jurats [...] estaven vestits de gramalles de vellut carmesí estranjer, forrades de setí carmesí ab un pali de brocat ras, rich, forrat de setí carmesí, y portaven lo dit pali quatre jurats y los Oficiais Reals del Regne de Valencia ab alguns Nobles y Caballers. Y lo Catholich Rey no volgué entrar davall lo pali, sols volgué que la Reina sa muller y anas; y sa Magestat anava en mig dels dos Jurats en cap com es costum anar los Reys com son en la ciutat de Valencia per honrar los Jurats, e los Rey y Reyna anaven molt ataviats, e portava lo Estoch Mossen Luis de Cabanyelles, Gobernador del present Regne com a Camarlench.

La comitiva règia va passar pels llocs més emblemàtics:

Y entraren per lo portal, e por lo carrer dels Serrans, per la plaza de Sent Berthomeu, per lo carrer dels Caballers, per lo Tosal y per la bosseria, pero lo

mercat a la plaza dels Caxers a Sant Martí, arribaren Sencta Tecla ahon estava lo bisbe ab totes les creus y clero, y tenien parat un sital de brocat ab lo Lignum Crucis y descavalca la Reina y adoraren lo lignum crucis, y la processo sen torna per la Corregeria.

La desfilada culminava a la catedral:

Y entra per la porta del Campanar de la Seu, y los Rey y Reina tornaren a cavalcar y feren la volta per Sent Tomas y al palau del Bisbe y descavalcaren a la porta de la Seu, e sent en la Seu comenzaren a cantar lo Te Deum Laudamus ab lo orgue, y fent volta per la Seu arribaren al Altar Major y feren oració a la Verge Maria.

València va obsequiar els reis amb grans festes durant tota la seva estada. Hi van romandre durant un parell de setmanes i des d'allí Ferran va partir cap a Castella l'11 d'agost. Germana s'hi va quedar un parell de mesos més com a virreina de València fins que també ella anà cap a Castella per reunir-se amb el rei.

FERRAN I GERMANA, REIS DE LA CORONA D'ARAGÓ

El rei Ferran es va endinsar en terres castellanen. El 28 d'agost, en Tórtoles de Esgueva, un petit poble proper a Burgos, es va trobar amb la seva filla, la reina Joana, que viatjava acompanyada d'una trista comitiva, amb un carro tirat per quatre cavalls en el qual anava el taüt del seu espòs Felip, i escortada per més de dos-cents lansquenets. Pare i filla van prendre el camí de Burgos, però mai hi van arribar. Per evitar problemes Ferran va fer que tanquessin Joana al castell de Tor-desillas.

La sobtada mort de Felip havia canviat, doncs, moltes coses, entre les quals la cort; va motivar que la casa de Borgonya desaparegués de Castella, i la reina Joana, amb el seu servei castellà. El rei Ferran, que coneixia molt bé la societat castellana, sabia que per poder regentar Castella en pau era imprescindible fer-ho des de la seva pròpia estructura política i institucional i això el va portar a conservar la casa reial castellana. Va reorganitzar la cort i va dividir els servidors que componien la casa reial de Castella: la meitat els va deixar amb la seva filla Joana, mentre que la resta d'oficials se'ls va emportar amb ell perquè el servissin, juntament amb els de la seva pròpia casa d'Aragó, que sempre havia mantingut i que continuà mantenint. Amb la importància afegida que aquest servei i els seus oficials no eren simples membres del seguici reial, sinó que tenien un paper protagonista en la presa de decisions polítiques.

Ferran va governar com a regent a la Corona de Castella, encara que es va centrar en les qüestions d'Itàlia, i, per la Concòrdia de Burgos de 1507, va deixar el

govern dels assumptes castellans al cardenal Cisneros. El 3 maig 1509 va néixer a Valladolid l'únic fill de Ferran i Germana, Joan, fet que suposava la separació dels regnes de Castella i Aragó, però va morir a les poques hores de néixer.

El rei tornaria a la Corona d'Aragó per celebrar Corts Generals a Montsó en 1510. La reina va actuar com a eficaç intermediària entre el rei i les Corts, de manera que les Corts, en senyal d'agraïment per la seva tasca, li van assignar deu mil lliures:

[...] que en universo el dicho servicio y dono gracioso es suma de dozientas y dizinuebe mil libras jaquessas, del qual servicio e donativo gracioso que fazen a vuestra alteza, supplica la dicha corte e quatro bracos de aquella, mande dar y de vuestra magestat a la serenissima reyna nuestra sennora diez mil libras, para que aquellas haya a supplicacion nuestra, de mano de vuestra magestat, por lo que ha por la dicha corte intercedido con vuestra alteza, y con ello se acuerde siempre de ser intercessora para todo bien \y utilitat/ del reyno con vuestra magestat, quando fuere menester.³¹

Dos anys més tard, la reina Germana va presidir unes altres Corts Generals en nom del rei. Aquest mateix any 1512 Ferran va emprendre la incorporació del regne de Navarra. En 1515, ja molt vell i esgotat, tot i tenir forces per reunir una noves Corts a Catalunya, va delegar en la seva dona Germana i les Corts quedaren inacabades. Cal destacar que Germana va tenir en la Corona d'Aragó més poder que Isabel simplement pel fet que Ferran envellia. El rei necessitava Germana per a moltes coses: per tractar d'aconseguir un hereu, per presidir Corts, per desplaçar-se allà on ell no podia i per governar en la seva absència. El paper de la reina va ser molt important.³²

UNA CORT MÍNIMA PER A UN REI MÀXIM

El deteriorament físic de Ferran s'accentuava constantment. No obstant això, la seva voluntat no era fàcil de trencar. Quan Ferran anava a assistir al capítol dels ordes de Calatrava i d'Alcántara al monestir de Guadalupe, morí pel camí, on gairebé sempre havia viscut. Va morir a Madrigalejo, un poble d'Extremadura,

31. *Acta Curiarum Regni Aragonum*, tom XVI, vol. 1, *Cortes del reinado de Fernando II/4: Cortes Generales de Monzón 1510*, edició a cura de Cristina Monterde Albiac, Saragossa, Grupo investigación CEMA, Ibercaja, Cortes de Aragón i Gobierno de Aragón, 2011, p. 206-207. Agraïxo aquesta referència a la professora Eva Serra.

32. Ernest BELENGUER CEBRIÀ, «Las reinas de la Corona de Aragón y el caso paradigmático de Isabel la Católica y Germana de Foix», a Ernest BELENGUER CEBRIÀ i Felipe Vicente GARÍN LLOMBART (coord.), *La Corona de Aragón: siglos XII-XVIII*, Barcelona, Generalitat de València, 2006, p. 157-184; Ernest BELENGUER CEBRIÀ, «Estudi introductori», a MARQUÈS DE CRUÏLLES, *Germana de Foix...*, p. 23.

el 23 de gener de 1516. Viatjava acompanyat d'un petit seguici, una cort mínima, per a un rei màxim. Com va escriure Pere Màrtir d'Angleria, «el senyor de tants regnes, el adornat de tantes palmes, el propagador de la religió catòlica i el vencedor de tants enemics, va morir en una miserable casa rústica i, contra l'opinió de les gents, pobra».³³

El príncep Carles, primogènit de Joana, va rebre l'herència dels seus avis, els Reis Catòlics. Havia nascut a Gant i s'havia criat a la cort dels Països Baixos, organitzada d'acord amb l'etiqueta borgonyona. A partir de l'arribada de Carles a la península Ibèrica es reorganitzà la cort espanyola i s'introduí de nou la casa de Borgonya, però això no suposà la desaparició de la casa de Castella i de la d'Aragó, que seguiren existint com a reflex dels regnes que integraven la monarquia espanyola.

33. Carta de Pere Màrtir d'Angleria a Luis Marliano, 23 de gener de 1516. Vegeu Pere Màrtir d'ANGLERIA, *Documentos inéditos para la Historia de España*, vol. XI, *Epistolario de Pedro Mártir de Anglería*, III, llibres XXV-XXXII, epístoles 437-665, Madrid, Imprenta Góngora, 1956, carta 566, p. 217.